

סוגיה כ: פסולי אתרוג (5): כושי, לבן, ירוק, בוסר ושיעור אתרוג, ככדור, גדלו בדפוס

**

רקע

בסוגיה זו אנו מסיימים את פסולי אתרוג.

מקורות

א. לו.-לו: "אמר מר אתרוג כושי פסול... אין זה הדר"
ב. כושי

רש"י ד"ה דומה לכושי, פסול, הא לך והא להו
רי"ף יז: באלפס, "כושי פסול והתניא כושי כשר... דומה לאדם כושי פסול"
רמב"ם הל' לולב פ"ח ה"ח
ירוק

לא: "ולא בעי הדר והא תנן הירוק ככרתי... דלא גמר פירא"
תוס' לא: ד"ה הירוק
רא"ש סי' כא

רמב"ם הל' לולב פ"ח ה"ח
בוסר ושיעור אתרוג

לא: "תא שמע שיעור אתרוג קטן... ואתי לאפוכינהו ואתי לאיפסולי"
רש"י לו. ד"ה הבוסר
תוס' לא: ד"ה שיעור

ריטב"א לד: ד"ה יש ספרים

רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ח, פ"ח ה"ח

ג. שו"ע סי' תרמח סע' טו-כב ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק נה שער הציון אות סב, סה]

ריטב"א לד: ד"ה יש ספרים

יש ספרים דגרסי ובגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת רבי יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו. וגירסא זו אינה נכונה כי מה ענין ששיער רבי יהודה שיהא כשיעור שיאחוז שני אתרוגים בידו אחת ולמה הוא צריך לזה כדי שיהא שיעורו כך, אבל הגירסא הנכונה כמות שהיא במשניות ישנות ובגדול כדי שיאחוז שניהם בידו אחת כלומר הלולב והאתרוג מטעמא דפריש לעיל דדלמא כי מפיק להו אתי לאיפסולי, רבי יוסי אומר אפילו בשתי ידיו, כלומר שיאחוז שניהם זה בידו אחת וזה בידו אחת דלא חייש לדלמא מפיק להו...

הסבר הסוגיה

"כושי לבן ומנומר פסול".
 [ברייתא לו.]
 "כושי כשר דומה לכושי פסול".
 [ברייתא לו.]

שתי ברייתות עוסקות באתרוג כושי. ברייתא אחת אומרת שאתרוג כושי פסול, וברייתא שניה אומרת שאתרוג כושי כשר ורק דומה לכושי פסול. נחלקו אב"י ורבא בהסבר הברייתות, אב"י מבאר את הברייתא הראשונה על פי השניה, ופסול כושי הנאמר בה מתייחס לדומה לכושי. רבא מבאר שהברייתא הראשונה עוסקת ב"כושי" ולא ב"דומה לכושי", ואף על פי כן הוא פסול, כיוון שמדובר בברייתא על ארץ ישראל, שבה אף "כושי" פסול. הברייתא השניה עוסקת בכני בבל, ששם "כושי" כשר, ו"דומה לכושי" פסול. נחלקו הראשונים בהסבר המושג "דומה לכושי", ובהבדל בין "כושי" לבין "דומה לכושי":

רש"י [ד"ה דומה לכושי] מפרש שאין הבדל במראה בין "כושי" לבין "דומה לכושי", ההבדל ביניהם הוא במקום הגידול בלבד. אתרוג כושי הוא אתרוג הגדל בארץ כוש, שדרך האתרוגים שם להיות שחורים, דומה לכושי הוא אתרוג הגדל במקום שאין דרכם של האתרוגים להיות שחורים, ולכן אתרוג שחור הוא אתרוג חריג, ופסול.

הרי"ף [יו: באלפס] והרמב"ם [הל' לולב פ"ח ה"ח] חולקים על רש"י, ולדעתם יש הבדל במראה בין "כושי" לבין "דומה לכושי". אתרוג כושי הוא אתרוג שיש בו שחרות מעטה, ואתרוג דומה לכושי הוא אתרוג שחור מאוד, הדומה לאדם כושי. בארץ ישראל שאינם רגילים באתרוגים כושים, אפילו כושי פסול, בכבל שאתרוגיהם שחורים, אתרוג כושי כשר, ורק אתרוג שחור מאוד פסול.

לפי הבנת הרי"ף אתרוג שחור מאוד פסול בחפצא, ואתרוג שיש בו שחרות מעטה אינו פסול בחפצא, אלא פסולו מדין הדר, ולכן במקומות הרגילים בו, הוא אתרוג מהודר וכשר. לפי הבנת רש"י הפסול של כושי אינו מפאת הדר, אלא מפני שהוא חריג ובעל מום.

נפקא מינה בין שתי השיטות היא בדין אתרוג שגדל במקום שאין רגילים באתרוג כושי והביאו אותו למקום הרגילים בו. לרש"י האתרוג הזה בעל מום, ופסול בכל מקום, לדעת הרי"ף והרמב"ם פסולו מדין הדר, ולכן במקום שרגילים בו כשר, אפילו הובא ממקום שאין רגילים בו [ע"פ ביאורו ל"ס' תרמח סע' ז ד"ה מקום].

"הירוק ככרתי ר' מאיר מכשיר ור' יהודה פוסל".
 [משנה לד:]

נחלקו התנאים בדין אתרוג שצבעו ירוק הדומה לעשבי השדה [טור ס' תרמח. עיין תוס' ד"ה הירוק. הדין באריכות בזיהוי הצבע], רבי מאיר מכשירו ורבי יהודה פוסל. הגמ' מקשה מדוע רבי יהודה פוסל אתרוג ירוק ככרתי, והרי לדעתו אין דין הדר, שהרי הוא מכשיר אתרוג הישן? מתרצת הגמ', שרבי יהודה פוסל לא מדין הדר, אלא שצבעו מעיד דלא גמר פירא. התוס'

[לא: ד"ה הירוק] והרא"ש [סי' כא] לומדים מדין זה שאתרוג תלוש העתיד להצהיב כשר, שהרי פרי תלוש אינו גומר את גידולו, ואם האתרוג מצהיב לאחר תלישתו, ברור שנגמר פריו. הרמב"ם [הל' לולב פ"ח ה"ח] פוסק את המשנה כפשוטה, ואינו מחלק בין ירוק העומד להצהיב לבין ירוק שאינו עומד להצהיב. מבאר הב"ח [סי' תרמח ד"ה הירוק. הב"ח אינו מבאר את הרמב"ם אלא מביא הסבר זה מדעתו] שרבי יהודה פוסל אתרוג ככרתי רק מפני דלא גמר פירא, אבל אנו הפוסקים דין הדר, פוסלים את האתרוג גם מדין הדר, ולכן האתרוג פסול אפילו עתיד להצהיב.

"שיעור אתרוג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה". [משנה לד:]
 "אתרוג הבוסר רבי עקיבא פוסל וחכמים מכשירין". [בריייתא לו.]

הגמ' מבארת ששיעור כאגוז וכביצה הוא שיעור של גמר פירא, ופסול בוסר הוא מדין הדר [הדין הראשון בדף לא: והדין השני בדף לו.]. רש"י [לו. ד"ה הבוסר] מבאר שאתרוג הבוסר הוא "קטן כפול הלבן". כיוון שפול הלבן קטן מאגוז, יוצא שלפירושו יש קשר הדוק בין מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה בשיעור אתרוג, לבין מחלוקת רבי עקיבא וחכמים באתרוג בוסר. תוס' [לא: ד"ה שיעור] חולק, ומבאר ששתי המחלוקות עוסקות בשתי מציאויות שונות. בוסר הוא אתרוג שנתלש מהעץ באמצע גידולו, ואם היה נשאר היה גדל הרבה. אתרוג זה פסול לדעת רבי עקיבא אפילו אם הוא גדול מכאגוז ומכביצה. רבי מאיר ורבי יהודה נחלקו באתרוג שנתלש לאחר שנסתיים גידולו, וכיוון שהוא קטן מכאגוז ומכביצה הוא מוגדר כפרי שלעולם לא יגמר בישולו, ופסול.

סיכום

כושי – רי"ף: שחור מאוד פסול, ושחור קצת כשר במקום שרגילים בו.
 רש"י: גדל במקום שאין רגילים בו פסול, גדל במקום שרגילים בו כשר להם בלבד.

ירוק – תוס': פסול כיוון שלא גמר פירא, ואם עתיד להצהיב כשר.
 ב"ח: פסול גם מדין הדר, ואף עתיד להצהיב פסול.
 בוסר – רש"י: כפול הלבן. תוס': אתרוג שנתלש באמצע גידולו והיה יכול לגדול הרבה.

הלכה

השו"ע [סי' תרמח סע' טז] פוסק שמראה שחור או מראה לבן הם מראות פסול, ופוסלים כחזזית [ברוב או בשניים ושלושה מקומות או בחוטמו אפילו כלשהו]. המשנה ברורה [סקנ"ה ושער הציון אות סב] מדייק מהשו"ע שמנומך במראות כשרים אינו פסול, ויש דעות שפוסל. הוא נשאר בצ"ע למעשה.

השו"ע [סע' יז] פוסק כרי"ף וכרמב"ם, שאתרוג שחור מאוד פסול, ואתרוג שאינו שחור מאוד כשר במקום שרגילים באתרוגים כאלו.

השו"ע [סע' יח] פוסק שאתרוג עגול ככדור פסול. שער הציון [אות סה] מסתפק האם אתרוג זה אינו בכלל אתרוג, ופסול כל שבעה, או שפסולו מדין הדר, ולדעת הרמב"ם הוא כשר בשאר הימים.

השו"ע [סע' יט-כ] פוסק שאתרוג שגדלו אותו בדפוס כבריייתו כשר אפילו עשאו דפים דפים, וכן אתרוג תיום שגדלו ב' דבוקים זה בזה כשר.

השו"ע [סע' כב] פוסק שאתרוג כביצה כשר אפילו הוא בוסר, ואין לאתרוג שיעור מכסימאלי.

השו"ע [סע' כא] פוסק שאתרוג ירוק הדומה לעשבי השדה פסול, והוא פוסק כדעת התוס' והרא"ש שאם משהים אותו וחוזר למראה אתרוג, כשר. המשנה ברורה [סקס"ה] מביא את הכרעת האחרונים, שצריך ליטול אתרוג שהתחיל להצהיב קצת, שמא ישאר ירוק.

המשנה ברורה [סקס"ה] מאריך בדין אתרוג מורכב והוא מביא שלושה סימנים להבחין בין אתרוג כשר לבין אתרוג מורכב:

א. לאתרוג כשר בליטות קטנות בכל גופו, ואתרוג מורכב חלק.

ב. העוקץ של אתרוג כשר שקוע, ושל אתרוג מורכב בולט.

ג. הקליפה הפנימית הלבנה של אתרוג כשר רחבה, ושל אתרוג מורכב דקה.

המשנה ברורה מביא סימן נוסף, שגרעיני אתרוג כשר לאורך ואתרוג פסול לרוחב [יש שחלקו על סימן זה, ואמרו שאין לסמוך עליו לא לחומרא ולא לקולא].

החתם סופר [סי' רז] פקפק מאוד בסימנים אלו, והורה לקנות רק אתרוגים שיש עליהם מסורת מימים ימימה שאתרוגים אלו אינם מורכבים.